

В. В. Перевознюк

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філології та видавничої справи
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського

ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ НА ЗАСАДАХ ПЕДАГОГІКИ МІСЦЯ

У статті розглядаються можливості застосування засад педагогіки місця для вивчення літератури рідного краю. Організація вивчення літератури рідного краю на засадах педагогіки місця поки ще не була окремим предметом дослідження українських науковців, що зумовлює актуальність дослідження. Педагогіка місця, яка базується на об'єднанні зусиль школи і місцевої громади і передбачає спільну проєктну діяльність, спрямовану на розв'язання актуальних для конкретного міста проблем, є дієвим напрямом вивчення української літератури. Криза читання, зниження інтересу учнів до літератури вимагає від освіти пошуку нових форматів навчання, тобто звернення до педагогічної інноватики, до якої, без сумніву, належить педагогіка місця. Вивчення зарубіжного досвіду педагогіки місця та імплементація цього підходу в українську освіту є важливими в аспекті національно-патріотичного виховання. Метою статті є осмислення досвіду проведення на засадах педагогіки місця уроків літератури рідного краю, яка є складовою частиною української літератури. У статті описується урок, присвячений творчості сучасної кременчуцької письменниці. Залучення до розгляду на уроках літератури рідного краю творів сучасних авторів Кременчука виявилось ефективним в аспекті підвищення зацікавленості учнів та мотивації до навчання. Література, яка розповідає про сьогоденне життя твого міста і у якій можна стати персонажем, викликає значний інтерес. Учні усвідомлюють той факт, що вони теж здатні до творчості, яка актуалізує їхній креативний потенціал. Література перетворюється з навчального предмета на діяльність, у якій учень бере безпосередню участь. Творче осмислення художніх творів письменників-земляків сприяє набуттю знань із літератури Кременчуччини як складової частини української, формуванню предметних компетентностей, національно-патріотичному й естетичному вихованню, розвитку креативного мислення. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у проведенні педагогічного експерименту з метою аналізу ефективності уроків літератури рідного краю на засадах педагогіки місця.

Ключові слова: педагогіка місця, література рідного краю, сучасна кременчуцька література, національно-патріотичне виховання, розвиток креативності, підвищення мотивації до навчання.

Постановка проблеми. Початок ХХ століття ознаменувався у зарубіжній педагогіці виникненням і активним розвитком нового освітнього напрямку – педагогіки місця (Place-based education), специфіка якої полягає в активній колаборації школи з місцевою громадою і навчанні шляхом роботи над проєктами, актуальними передусім для певної місцевості.

Причини звернення до локальних особливостей, посилення уваги до соціального життя, культури, екології рідного краю коріняться у кризових явищах, зумовлених процесом глобалізації.

Вивчення зарубіжного досвіду педагогіки місця та імплементація цього підходу в українську освіту є важливими, адже, згідно з «Концепцією національно-патріотичного виховання в системі освіти України», «освіта має сприяти забезпеченню у молодого покоління розвинутої патріотичної свідомості і відповідальності, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про

спільне благо, збереження та шанування національної пам'яті» [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаторами педагогіки місця є такі відомі зарубіжні педагоги, як Дж. Грюневальд [10; 11], Дж. Джонсон [12], Дж. Неспор [13], Дж. Сміт [14], Д. Собель [15], С. Вейті [16] та інші. За визначенням Д. Собеля, педагогіка місця є процесом використання місцевої громади та навколишнього середовища як відправної точки для викладання мовного мистецтва і літератури, математики, суспільствознавства, природознавства та інших предметів у межах навчальної програми [15, с. 7]. Серед основних результатів учений називає підвищення мотивації учнів до навчання, формування ціннісних орієнтацій, спрямованих на національно-культурне відродження рідного краю, розвиток зв'язків між школою та громадою, активне залучення місцевої спільноти (зокрема, громадських організацій) до навчального процесу [15, с. 7].

Дж. Грюневальд і Д. Сміт наполягають на тому, що необхідно подолати ізоляцію традиційного шкільного навчання від громадського життя, формулюючи це таким чином: «Стіни шкіл мають стати більш проникними, а місцеве співробітництво та допоміжні структури мають бути підтримувані, щоб освіта насправді стала громадською» [11, с. 24].

Особливу актуальність для цього дослідження мають розвідки, присвячені можливостям вивчення на засадах педагогіки місця літератури, зокрема студії С. Беннетт [8] і Дж. Кагалан [9], які розкривають потенціал цього педагогічного напрямку в аспекті вивчення літератури рідного краю. Література, забарвлена місцевим колоритом, є потужним інструментом формування національно-культурної ідентичності, виховання любові до малої батьківщини.

Варто зауважити, що освітнє і виховне значення літературного краєзнавства знаходяться у центрі уваги українських теоретиків і практиків освіти, зокрема Т. Данилюк [1], В. Захарової і Н. Реви [2], В. Качур [3]. За слушним висловом Т. Данилюк, «вивчати твори письменників-земляків корисно й цікаво, оскільки вони приваблюють читачів і різноманітністю тематики, і стилем, і художніми засобами, і широким жанровим діапазоном» [1, с. 15].

Водночас слід зазначити, що організація вивчення літератури рідного краю на засадах педагогіки місця поки ще не була окремим предметом дослідження українських науковців.

Упровадження педагогіки місця в освітній процес належить до педагогічних інновацій, які Л. Сущенко цілком справедливо кваліфікує як «продуктивну діяльність педагогів, яка пов'язана з перетворенням новизни у нововведення (під новизною розуміється явище, яке несе в собі сутність способу, методики, технології організації та змісту нового, тоді як нововведення – це організація нового)» [7, с. 304].

Мета статті. Головною метою цієї роботи є осмислення досвіду проведення на засадах педагогіки місця уроків літератури рідного краю, яка є складником української літератури.

Виклад основного матеріалу. 2019 року на прохання Спілки кременчуцьких літераторів «Славутич» міська влада Кременчука започаткувала щорічну Літературну премію імені Віктора Баранова, відомого письменника і суспільного діяча, який родом із Кременчуччини. Фахова експертиза літературних творів, що подаються на конкурс, була доручена фахівцям Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. Згодом до неї було долучено здобувачів вищої освіти зі спеціальності 014.01 «Середня освіта (українська мова і література)» першого (бакалаврського) рівня освіти, тобто

майбутніх вчителів української мови і літератури. Так, на базі університету виник науковий проєкт «Експертний супровід конкурсу на здобуття літературної премії Кременчуцької міської ради імені Віктора Баранова». У 2020 р. і 2021 р. під час проходження педагогічної практики майбутні вчителі української мови і літератури провели серію уроків у закладах загальної середньої освіти Кременчука і району, присвячених сучасній літературі Кременчуччини.

Уроки проводилися на матеріалі художніх творів, що подавалися для участі у конкурсі на здобуття літературної премії. Один із таких уроків був присвячений творчості кременчуцької письменниці Надії Рябенко, яка стала переможницею літературного конкурсу 2021 року. Урок проводився для учнів 7-го класу Кременчуцької гімназії № 1 Кременчуцької міської ради. Як матеріал було узяті дві книги авторки: «Іду священною землею» [5] і «Покинута гніздо» [6].

З метою підготовки до уроку учням пропонувалося прочитати твори письменниці: поезію «Мала батьківщина» і прозовий нарис «Зимова замальовка».

Урок розпочинається з мультимедійної презентації, підготовленої учнями, у якій розповідається про постать письменниці, її життєвий і творчий шлях. Лунають рядки поезії Н. Рябенко:

*В кожного в житті своя вершина,
Рідна стежечка. Своя мета.
Незабуття серця половина –
Рідний край, земля його свята* [5, с. 3].

Учитель запитує, чому авторка використовує епітети «святий» та «священний» (у назві книги) щодо свого краю і просить учнів пояснити метафору «половина серця», вживану стосовно рідної землі.

Далі йде аналіз і обговорення поезії «Мала батьківщина». Учням пропонується знайти ключовий образ твору й охарактеризувати його. Учитель ставить запитання, чому саме *темно-сиза і терпка ожина* уособлює для авторки малу батьківщину; які асоціації викликає цей образ; які художні засоби використовує авторка (фонетичні засоби виразності, тропи, поетичні фігури тощо). Учні усвідомлюють болюче питання занепаду української сільської традиційної культури і проблеми, які виникли в Україні внаслідок урбанізації та міграції.

Після цього розпочинається аналіз і обговорення нариса «Зимова замальовка». Учитель розповідає про сутність, функцію і типологічні ознаки жанру, учні висловлюються про емоційне враження від твору. Детально аналізується фрагмент, у якому авторка описує, як зустрічають зиму різні дерева:

«Розлогі каштани та могутні клени давно скинули багряний свій наряд, і вітер гоїдає

їх оголені віти. Березкам незатишно від холоду, вони розпустили свої оголені коси, і лише білі сукні нагадують їм про тепле літечко. Струнки тополі підпирають сіре небо і не хочуть прощатися із пожухлими листочками. Ними шелестить холодний зимовий вітер, і вони, вкриті льодом, переливаються на зимовому сонечку» [6, с. 184].

У нарисі розповідається про зиму у Кременчуці 2018 року, зокрема про те, які були особливості погоди; авторка згадує, як дорослі і діти наряджали живі ялинки біля під'їзду, як вона спостерігала за школярами, що йшли до школи. Учні дізнаються про те, що Надія Рябенко живе поряд із гімназією, тобто, можливо, саме вони потрапили до поля зору письменниці і стали персонажами нарису.

Наприкінці уроку учитель ставить учням запитання, як вони зазвичай готуються до новорічних свят, і пропонує під час зимових канікул кожному написати власну замальовку про зиму. Таким чином відбувається залучення учнів до літературної творчості, що є дієвим засобом формування предметних компетентностей із літератури.

У січні 2022 року планується провести серед учнів гімназії конкурс цих нарисів, а до журі запросити Надію Рябенко, яка надихнула на їх створення. Також як перспективний напрям розглядається організація на базі університету гуртка літературної творчості для учнів шкіл та здобувачів вищої освіти за участі кременчуцьких письменників, які готові познайомити школярів із таємницями майстерності.

Висновки і пропозиції. Педагогіка місця, яка базується на об'єднанні зусиль школи і місцевої громади і передбачає спільну проектну діяльність, спрямовану на розв'язання актуальних для конкретного міста проблем, є дієвим напрямом вивчення української літератури. Криза читання, зниження інтересу учнів до літератури вимагає від освіти пошуку нових форматів навчання, тобто звернення до педагогічної інноватики, до якої, без сумніву, належить педагогіка місця. Напрямок добре зарекомендував себе за рубежом, про що свідчить потужна наукова школа його прихильників.

Залучення до розгляду на уроках літератури рідного краю творів сучасних авторів Кременчука виявилось ефективним в аспекті підвищення зацікавленості учнів та мотивації до навчання. Література, яка розповідає про сьогоденне життя твого міста і у якій ти можеш стати персонажем, викликає значний інтерес. Учні усвідомлюють той факт, що вони теж здатні до творчості, що актуалізує їхній креативний потенціал. Література перетворюється з навчального предмета на діяльність, у який учень бере безпосередню участь. Творче осмислення художніх творів письменників-земляків сприяє набуттю знань із літератури Кременчуччини як складової частини української,

формуванню предметних компетентностей, національно-патріотичному і естетичному вихованню, розвиткові креативного мислення.

Ознайомлення із творами письменників-земляків формує емоційно-ціннісне ставлення до малої батьківщини, усвідомлення і сприйняття сили й енергетики поетичного та прозового слова, прагнення наслідувати своїх відомих земляків.

Упровадження педагогіки місця у навчання літератури дає змогу долати бар'єри між різними поколіннями, а також між школою і громадою. Воно сприяє об'єднанню усіх стейкхолдерів освітнього процесу.

До позитивних ефектів уроків літератури рідного краю на засадах педагогіки місця можна також віднести формування свідомого ставлення до рідного міста, гордості за нього, тобто виховання патріотизму, якого потребує сучасна Україна.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у проведенні педагогічного експерименту з метою аналізу ефективності уроків літератури рідного краю на засадах педагогіки місця.

Список використаної літератури:

1. Данилюк Т. Літературне краєзнавство як провідна засада сучасної школи. *Гірська школа українських Карпат*. 2018. № 18. С. 15–17.
2. Захарова В.А., Рева Н.В. Літературне краєзнавство як засіб формування особистості учня. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2010. № 6 (8). С. 175–188.
3. Качур В.В. Використання сучасних підходів до вивчення літератури рідного краю. *Освітній інтернет-навігатор*. 2018. URL: <http://oin.in.ua/vyvchennya-literatury-ridnoho-krayu/>
4. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України 16.06.2015 № 641 (уредакції наказу Міністерства освіти і науки України від 29.07.2019 № 1038). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>
5. Рябенко Н.С. Іду священною землею. Проза. Поезія. Кременчук: ПП Шербатих О. В., 2020. 182 с.
6. Рябенко Н.С. Покинуте гніздо. Проза. Поезія. Кременчук: ПП Шербатих О. В., 2019. 219 с.
7. Сущенко Л.О. Педагогічні інновації: від стратегії до реалізації. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*. 2015. № 2. С. 302–307. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduer_2015_2_53
8. Bennett S.M. «Where I'm From»: Utilizing Place-Based Pedagogy and Multimodal Literacy in a Graduate Children's Literature Class. *Middle Grades Review*. 2016. Vol. 2, iss. 1. URL: <http://scholarworks.uvm.edu/mgreview/vol2/iss1/6>.

9. Cahalan J.M. Teaching Hometown Literature: A Pedagogy of Place. *College English*. 2008. Vol. 70, iss. 3. P. 249–274.
10. Gruenewald D.A. A critical theory of place-conscious education. *The International Handbook of Research on Environmental Education* / R.B. Stevenson, M. Brody, J. Dillon, & A.E.J. Wals (Eds). New York: Routledge, 2013. P. 93–100.
11. Gruenewald D.A., Smith G.A. Place-based education in the global age. New York: L. Erlbaum, 2008. 408 p.
12. Johnson J. Place-based learning and knowing: Critical pedagogies grounded in Indigeneity. *GeoJournal*. 2012. Vol. 77, iss. 1. P. 829–836.
13. Nespor J. Education and Place: A Review Essay. *Educational Theory*. 2008. Vol. 58, iss. 4. P. 475–489.
14. Smith G.A., Sobel D. Place- and Community Based Education in Schools: Sociocultural, Political, and Historical Studies in Education. New York : Routledge, 2010. 184 p.
15. Sobel D. Place-based education: connecting classrooms and communities. Barrington, MA : The Orion Society, 2004. 96 p.
16. Waite S. «Knowing your place in the world»: How place and culture support and obstruct educational aims. *Cambridge Journal of Education*. 2013. Vol. 43, iss. 4. P. 413–433.

Perevozniuk V. Study of native land literature on the basis of Place-based Education

The article considers the possibilities of applying the principles of Place-based Education to study native land literature. The organization of native land literature study on the basis of Place-based Education has not yet become a separate subject of Ukrainian scientists' researches and it determines the relevance of the study. Place-based Education, which is based on the joint efforts of school and local community, and provides for joint project activities aimed at solving problems relevant to a particular city, is an effective area of Ukrainian literature study. The crisis of reading, the decline of students' interest in literature requires education to find new formats of learning, i.e. recourse to pedagogical innovation, which undoubtedly includes Place-based Education. The study of foreign experience in Place-based Education and the implementation of this approach in Ukrainian education are important in terms of national and patriotic education. The purpose of the article is to comprehend the experience of conducting lessons of native land literature, which are part of Ukrainian literature, on the basis of Place-based Education. The article describes a lesson on the work of modern Kremenchuk writer. Involvement in the lessons of the native land literature of the works of modern Kremenchuk authors proved to be effective in terms of increasing student interest and motivation to learn. Literature that tells about the current life of your city and in which you can become a character, is of great interest. Students are aware of the fact that they are also capable of creativity, which actualizes their creative potential. Literature is transformed from a subject into an activity in which the student is directly involved. Creative comprehension of fellow writers' art works contributes to the acquisition of knowledge of the Kremenchuk literature as a component of Ukrainian, the formation of subject competencies, national-patriotic and aesthetic education, and the development of creative thinking. We consider the conducting a pedagogical experiment to analyse the effectiveness of native land literature lessons on the basis of Place-based Education to be the prospects for further research.

Key words: Place-based Education, native land literature, modern Kremenchuk literature, national-patriotic education, development of creativity, motivation to study.